

Russlands rebeller

Geir Flikke

Russlands rebeller

Protest og reaksjon i Putins
Russland (2011–2020)

CAppeleN DAMM AKADEMISK

© CAPPELEN DAMM AS, Oslo, 2020

ISBN: 978-82-02-70347-9

1. utgave, 1. versjon, 2020

Boka tilsvarer 1. utgave, 1. opplag, av papirboka, utgitt 2020

Sats: [Bøk Oslo AS](#)

Elektronisk tilrettelegging: [Bøk Oslo AS](#)

Omslagsdesign: Cappelen Damm AS

Kildekreditering, bilder:

s. 108, 112, 129, 140, 162, 170, 267: [Navalny.com](#)

s. 66, 67, 258, 261: [Ukjent](#)

s. 98: [yablor.ru](#)

s. 194: [dgudkov.com](#)

s. 220: [vedmosti.ru](#)

s. 242: [svoboda.org](#)

s. 244: Foto: Sergei Karpukhin/Reuters/NTB

s. 246: [snob.ru](#)

s. 290: [Meduza.io](#)

s. 250: [Wikimedia Commons](#)

s. 259: Foto: Reuters/Yuri Maltsev

s. 288: [kommersant.ru](#)

s. 295: [Wikipedia](#)

Materialet i denne publikasjonen er omfattet av åndsverklovens bestemmelser. Uten særskilt avtale med forlaget er enhver eksemplarframstilling og tilgjengeliggjøring bare tillatt i den utstrekning det er hjemlet i lov eller tillatt gjennom avtale med Kopinor, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk.

Boka har fått støtte fra Institutt for litteratur, områdestudier og europeiske språk, Universitetet i Oslo, Fritt ord og Det faglitterære fond.

www.cda.no

akademisk@cappelendamm.no

Vi vil ha et fritt og et humant Russland!

Boris Nemtsov (1959–2015), *En opprørers bekjennelser*, 2007

*Nemtsov var en konsekvent liberaler;
Han var åpen for dialog med alle politiske krefter
og snakket med både nasjonalister og venstreorienterte.*

Aleksej Navalnyj 2015¹

¹ Navalny.com, «Ob ubijstve Borisa Nemtsova», *Navalny.com* 3. mars 2015, tilgjengelig på: <https://navalny.com/p/4156/>

Forord

Den 20. august kom første språkvask på denne boken til meg per mail fra forlaget. Samme dag, på vei fra Sibir-byen Tomsk til Moskva, fikk bokens hovedperson, Aleksej Navalnyj, et illebefinnende ombord på flyet, og falt i koma. Etter to dager på et sykehus i Omsk ble han evakuert til Tyskland, der det av tyske helsemyndigheter ble fastslått at politikerens og bloggeren var blitt forgiftet av et stoff fra gruppen kolinesterasehemmere. Dette avviste legene i Omsk, og den 25. august sendte Kreml ut en pressemelding, der de sa at de ikke fant noen grunn til å etterforske denne hendelsen videre.

Det er liten tvil om at Navalnyj ble utsatt for et attentat. Denne hendelsen er dermed blitt et dramatisk bakteppe for denne boken, og jeg kunne ha ønsket meg at det var annerledes. Boken omhandler hvordan Aleksej Navalnyj, med utgangspunkt i protestene i 2011/2012, har brukt organisasjonen Fondet for bekjempelse av korrupsjon (FBK) målrettet for å bygge et politisk alternativ til det systemet som dominerer russisk politikk i dag. Min motivasjon var simpelthen denne: etter arbeidet med prosjektet NEPORUS (støttet av Norges Forskningsråd i perioden 2014–2017) ønsket jeg å bruke det materialet jeg hadde samlet i en norsk-språklig fremstilling av opposisjonens kår i Putins Russland. Det falt naturlig å fokusere på Navalnyjs kampanje for å samle Russlands liberale partier under én paraply, og hans forsøk på å få en ny generasjon stemmeberettigete i tale.

Bloggeren stakk seg tidlig ut som et helt nytt fenomen i russisk politikk. Hans evne til å adressere unge velgere, organiseringen av FBK og dens korrupsjonsavsløringer, samt Navalnyjs ukuelige og fryktløse optimisme, virket naturligvis smittende på meg. Samtidig har jeg hatt det klart for meg at jeg skulle skrive en bok for det akademiske miljøet, og for det større Russlands-miljøet i Norge. Jeg kunne ikke la dette fenomenet passere uten å belyse det, men jeg måtte samtidig finne den rette rammen for å analysere det.

Av den grunn har jeg spunnet Navalnyjs politiske evolusjon inn i en analyse av det jeg forstår som *regimets* evolusjon. Utgangspunktet har vært at autoritære regimer – Russlands inkludert – ikke er statiske, men dynamiske. Protest fremkaller reaksjon, og aktivister og opposisjonspolitikere må dermed justere kursen, endre strategiene, og samtidig holde fokus på det viktigste – å sikre bred oppslutning. *Russlands rebeller* handler om denne vekselvirkningen. Ved å trekke på teorier om sosiale bevegelser, og – ikke minst – ved å høste bredt fra russisk-språklige kilder, gir jeg i denne boken en fremstilling av hvordan denne vekselvirkningen har produsert stadig nye hindringer for Navalnyjs og de liberale partienes virksomhet. Nå som boken er ferdig er jeg ikke i tvil om at regimet, ved å stemple Navalnyj og hans tilhengere, samt den produktive delen av Russlands NGOer, som håndlangere for fremmede statsmakter, har hatt ett siktemål: å forhindre fremveksten av et liberalt, nasjonalt orientert, politisk alternativ til Putin-regimet.

Inntil august 2020 så det ut til at rebellene ikke hadde tenkt til å gi opp, men med forgiftningen av Navalnyj er det mye som tyder på at de som har forsøkt å bekjempe Putin-regimets iboende brutalitet går enda hardere tider i møte. Selv er jeg i skrivende stund fremdeles rystet over et regime som lar sine opposisjonspolitikere møte en skjebne lik den som nå har rammet Navalnyj, og som også rammet politikerens Boris Nemstov (1949–2015). Av den grunn er boken også viktig.

På Nesodden sier vi gjerne at det krever en hel landsby å oppdra et barn. Selv innrømmer jeg med glede at jeg har kunne trekke betydelige veksler på gode mennesker og kollegers innsikter i planleggingen av og skrivingen av denne boken. Professor Pål Kolstø har vært en støttespiller gjennom mange år, en mentor og en inspirasjonskilde. Tilfeldighetene ville det slik at vi drev på med hvert vårt NFR-prosjekt fra 2013 og fremover, Kolstø med russisk nasjonalisme, og jeg med politisk opposisjon og protest. Kolstø har likevel, i alle disse årene, vært en støtte: oppmuntrende, tilgjengelig, og alltid reflekterende.

Jardar Østbø, post-doktor stipendiat på NEPORUS, og nå forsker ved Institutt for Forsvarsstudier (IFS), har vært en tilsvarende god og dyktig sparringspartner. Da trykket var som sterkest i arbeidet med NEPORUS laget Østbø en spesial-øl (NEPORUS limited edition IPA), med bilde av Navalnyj på. Dette som en kompensasjon for det vi aldri fikk gjort: å ta en kveld på byen. Det var minneverdig; det varmet.

Senter for Russland-studier ved NUPI (i dag heter det sikkert noe annet), og leder Helge Blakkisrud, skal alltid ha takk for samarbeidet, og ikke minst,

for det solide miljøet som har preget oppbyggingen av Russland-miljøet her til lands. Dette senteret har huset et høyt antall stipendiater og forskere siden det ble opprettet i 1995, og det har vært et kraftsentrum og en inspirasjonskilde for meg, selv etter at jeg forlot jobben på NUPI i 2013 til fordel for en stilling som førsteamanuensis ved Universitetet i Oslo.

Forlagets redaktør, Knut Vegard Bergem, skal ha stor takk for at han hele tiden har hatt bunnsolid tro på dette prosjektet. Da jeg presenterte det i august 2019, på forlagets kontorer i Oslo, la jeg ut i det vide og brede om hvorfor jeg opplevde at denne boken var viktig. Bergem så på meg og svarte kort: «Dette er vel og bra, og det er bare én ting å si: denne boken skal vi ha». Punktum. Etter dette har våre diskusjoner om kapittel-utkast og layout løpt ledig, selv på FaceTime fra Beirut. En stor takk rettes også til forlagets korrekturleser, layout ansvarlige, og fagkonsulenten. En takk går også til ILOS og Universitetet i Oslo, som har støttet utgivelsen, og til Fritt ord, og Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforbund for støtte. Masterstudent Julie Helseth Udal skal ha takk for sitt bidrag til tabellene i denne boken, og Silje Fines Wannebo for lesning av manuskriptet.

Takksigelser skal være presise, men de vil aldri være fullstendige. Jeg kunne ha listet opp mange navn her, men begrenser meg til de som står over. I det innerste rommet er det alltid en familie, og i mitt tilfelle er det naturlig å si at Hilde og ungene, ikke minst den siste som ble født i 2012, har vært den viktigste årsaken til de mange veivalg jeg har måttet ta i mitt engasjement for studiet av russisk politikk. Jeg skal ikke legge skjul på at det er vanskelig å kombinere min naturlig medfødte sans for idealisme med studiet av et så intrikat, komplekst og tidvis opprivende og truende tema som russisk politikk. Om mine nærmeste ikke er *årsaken* til at jeg holder på med dette, så er de i alle fall grunnen til at jeg fortsatt holder ut med det.

Det gjenstår bare å håpe at leseren ikke går seg vill i bokens detaljer og navn, og at boken gir ny innsikt i Russlands politiske utvikling. Alle feil og mangler ved denne boken er naturligvis forfatterens. Kvaliteten på den, blir det opp til leserne å avgjøre.

Nesodden 26. august 2020

Innhold

Innledning	15
Bokens tema	18
Bokens oppbygging	21
 Kapittel 1	
Politisk opposisjon i et autoritært Russland	23
Mulighetsstrukturer og protestsykluser: når oppstår protester?	24
«Innramming» og anstendighetssjokk: hvorfor protestere?	27
Protestrepertoar: hvordan protestere?	30
Regime og protest: Rammebetingelser for mobilisering i Russland	32
Internettmobilisering i et autoritært regime: en heuristisk modell	35
Kilder	37
 Kapittel 2	
Startskuddet: protestsyklusen i 2011/12	39
Protestsyklusen 2011/2012: kilder, aktører og budskap	40
Fra Sakharov-avenyen til Pusjkin-plassen	42
Politisk opposisjon og sivile protester	46
Steilere fronter: demonstrasjonen på Pusjkin-plassen 5. mars 2012	47
Millionmarsjen: fra Bolotnaja til Okkupaj Abaj	51
Fra rokade til reaksjon: lovinstramminger og motdemonstrasjoner	56
Kampanjen mot GOLOS	59
Agentloven: nye innstramminger i lovverket	62
Motdemonstrasjoner: Kreml mobiliserer mot femtekolonner	64
Andre lovendringer: innstramminger av forsamlings- og ytringsfrihet	65
Fenomenet Navalnyj: nasjonalist, populist og blogger	66
Navalnyj blir opposisjonens leder: Koordinasjonsrådet	72

Kapittel 3

Fra gatedemonstrasjoner til opposisjonspolitikk	77
Koordinasjonsrådet og nye demonstrasjoner i 2012-2013	78
Navalnyjs borgermestervalgkamp: organisasjon og gjennomføring	82
Kirovles-saken: presset mot Navalnyj tiltar	84
Fra rettssak til nominasjon til domsavsigelse: Navalnyj blir nominell kandidat	87
Forsøket på å bygge en bred allianse: splittelsen i RPR-PARNAS	93
Nasjonalistfrykt: RPR-PARNAS splittes	94
Nye gatedemonstrasjoner: Navalnyj går alene	98
FBK mobiliserer: bloggvirksomhet og korrupsjonsavsløringer	100
Nye aksjoner: datsjing og politivold	102

Kapittel 4

Koalisjonen går til valg: regionsvalgene i 2015	106
Organisasjon: koalisjonens mobilisering og «Vesna»-demonstrasjonen	107
Drapet på Nemtsov og kampen for et minnesmerke	114
Organisasjon: April-kongressen, valgblokken og regionsvalgene	119
April-kongressen: solidaritet med Bolotnaja	121
2015-kampanjen i regionene	123
Kampanje i tre regioner: Hvor vellykket var den?	125
Reaksjon: lokale myndigheter og regimeforkjempere	130
Marjino-møtet og FBKs korrupsjonsblogging	133
Reaksjon: regimet konsoliderer stillingen	137
Kremls neo-konservatisme: nytt press mot Navalnyj og FBK	140

Kapittel 5

Duma-valget 2016: koalisjonskollaps og nye restriksjoner	143
En bølge av endring? Koalisjonen mobiliserer til Duma-valget	144
Egg, råtnete tomater og anti-Majdan: Kasjanovs regionale «turne»	147
«Skuddårsdagen»: skjulte kameraer og koalisjonens sammenbrudd	151
Hackingen av PARNAS' servere og etterfølgende koalisjonskaos	155
FBKs Barvikha-eksperiment: Var koalisjonen reell?	157
Regimet strammer inn: Rosgvardija, Jarovaja-pakken og flere «agenter»	160
Dumaen produserer nye restriksjoner: flere «agenter»	162
Dumaen regulerer internett og gir FSB større fullmakter: Jarovaja-pakken Selektiv justis: arrestasjonen av Belykh	166
Duma-valget: spredt protest, splittelse og FBK-avsløringer	169
PARNAS splittes og Navalnyj går alene	173

Kapittel 6

Avenyenes parlament: Navalnyjs presidentkampanje 2018	177
Navalnyj lanserer sitt kandidatur	178
Ressurser og organisasjon: valgkamp 2018	181
«On Vam ne Dimon»: opptakten til protestaksjonen 26. mars 2017	184
26. mars 2017: motivasjon, protestaksjoner og protestsymboler	187
Nasjonaldagen 12. juni: motivasjon, protestaksjoner og protestsymboler ..	193
7. oktober 2017: motivasjon, protestaksjoner og protestsymboler	198
Regimet slår tilbake: oppdemmingen av Navalnyjs kampanje i regionene	202
Navalnyj som «Shrek»: vold og tvangsmakt mot FBKs ledelse og kampanje	203
Tvangsmakt og administrative virkemidler: regimets forfølgelse av frivillige	208
Lanseringen av Sobtsjak og splittelsen i Navalnyjs leir	211
Det progressive parti blir praiet	214
Sluttspill: Kreml ignorerer, kontrollerer og vinner	217

Kapittel 7

Sluttspillet: byrådsvalg i Moskva og nye protester	220
Jeg/vi er Ivan Golunov: en borgerrettighetsprotest?	221
Innramminger og protestrepertoar	223
Mosgorduma-valget: ny opposisjon, ny regimedrevet undertrykkelse	228
Regimets endrede repertoar for undertrykkelse	231
FBK blir erklært som «agent»	235

Kapittel 8

Sluttord: Hva nå, Putins Russland?	237
---	------------

Appendiks	241
------------------------	------------

Stikkord	249
-----------------------	------------

Innledning

Russland synes å være i en mer turbulent endring enn det mange er klar over. Sommeren 2020 har landet igjen vært preget av demonstrasjoner og politiske arrestasjoner. Den 7. juli ble Moskva-journalisten Ivan Safronov, som i sin tid som journalist i *Kommersant* og *Vedomosti* spesialiserte seg på å dekke utviklingen i russisk forsvarsindustri, anklaget for landsforræderi, en anklage som kan medføre fra tolv til tjue års fengsel.

Kreml hadde etter alt å dømme hatt Safronov i kikkerten i lang tid. Hans far, som også var journalist, omkom i 2007 etter et fall ned en trapp, og dette bare dager før han skulle publisere en artikkel om salg av russiske jagerfly til Syria. Safronov junior fulgte i sin fars fotspor, og i 2019 hadde artiklene hans påkalt så stor oppmerksomhet at selskapet Roskosmos tok ut anklage mot avisen *Kommersant* for å ha offentliggjort statshemmeligheter.

Kommersant avviste disse påstandene, men i 2020 gikk FSB til aksjon mot Safronov. Før dette hadde journalisten takket ja til en jobb som rådgiver for lederen i Roskosmos, Dmitrij Rogozin. Nå var han med ett en person på «innsiden», og anklagen gikk ut på at Safronov hadde utlevert informasjon til et NATO-land (han hadde personlig kontakt med en tsjekker). Han nektet all skyld, og henviste til at den eneste informasjonen han hadde formidlet, og det ikke til noen kontakter, stod å lese i artiklene i *Kommersant* og *Vedomosti*. Avisredaksjonene tok Safronov i forsvar, og la samtlige av hans artikler ut på nett sammen med lederartikler som forsvarte ytringsfriheten. FSB svarte med å legge ut videoer av arrestasjonen i sosiale medier.

Bare to dager etter arrestasjonen av Safronov grep en ny sak mediene med storm. Den folkevalgte guvernøren i byen Khabarovsk, Sergej Furgal, ble arrestert 9. juli 2020 og anklaget for medvirkning til et drap som ble utført i 2004. Furgal var valgt i direkte valg i Khabarovsk i 2018, og var før dette en folkevalgt til Russlands lovgivende organ, Statsdumaen, for rabulisten Vladimir Zjirinov-

skijs nasjonalistiske parti, Det liberal-demokratiske partiet (LDPR). Også i dette tilfellet ble bilder av koronamaskerte tjenestemenn fra Den føderale sikkerhetstjenesten (FSB) som anholdt Furgal, breidt sirkulert både i tradisjonelle medier og i sosiale medier. Det var som om myndighetene ønsket størst mulig publisitet rundt arrestasjonene.

Hva har så arrestasjonen av en undersøkende journalist og en nasjonalistisk guvernør til felles? Den mest innlysende fellesnevneren er at Russlands politiske myndigheter, eller regimet, ønsker å statuere nok et eksempel: Ingen skal føle seg trygge for regimets lange arm – hverken journalister som kjemper for ytringsfrihet, eller folkevalgte imperienasjonalister med lokalpolitiske ambisjoner. Siden 2002 har Vladimir Putin gjentatt at «lovens diktat» gjelder i Russland, og både Putins statsbyggingsprosjekt og dreiningen mot patriotisme etter 2012 bygger opp under dette. Som Brian D. Taylor skriver, har Putin allerede fra første presidentperiode søkt å gjenoppbygge staten, blant annet ved å bygge opp et omfattende apparat for undertrykkelse og bruk av tvangsmakt. Dette apparatet består av store politistyrker, riksadvokaten, den notoriske Granskingskommisjonen og et rettssystem som er lydørt for politiske signaler. Taylor presiserer: Et slik regime består av to komponenter; et knippe godt kontrollerte praksiser for undertrykkelse, og internaliserte forventninger i befolkningen om hvilke konsekvenser det vil få å krysse den røde linjen regimet har trukket opp.²

Men bruken av statens apparat for undertrykkelse er ikke det mest iøynefallende. Begge arrestasjoner utløste nemlig godt koordinerte, langvarige og – i tilfellet Khabarovsk – omfattende protester. I Safronovs tilfelle har de fleste store avisredaksjoner i Moskva trykket lederartikler som forsvarer både journalisten og prinsippet om ytringsfrihet, og både journalister og vanlige moskovitter har tatt til gatene for å ta til motmæle. Disse har i overveiende grad vært såkalte enmannsdemonstrasjoner; det vil si at individer stiller seg opp utenfor en bygning – enten FSBs, Innenriksministeriets eller Granskingskommisjonens hovedkvarter – med et enkelt budskap av typen «frigi Safronov», eller «journalistikk er ikke en forbrytelse». Selv om slike demonstrasjoner er tillatt i henhold til russisk lovgivning, har mange blitt arrestert.

Det er imidlertid oppsiktsvekkende at arrestasjonene ikke fungerer preventivt eller avskrekkende. Safronov-saken følges i tillegg nøye og på daglig basis

2 Brian D. Taylor, *State Building in Putin's Russia. Policing and Coercion after Communism* (Cambridge University Press: Cambridge, 2011, s. 94). Taylor støtter seg på en definisjon som opprinnelig ble gitt av sosiologen Mark Beissinger.

av russiske internettmedier som *Zona.media* og *OVD-info*. Moskva-journalister ser det nærmest som et spørsmål om profesjonell integritet å demonstrere til forsvar for Safronov, samt å belyse saken bredest mulig.

Om journalister har dominert demonstrasjonene i Moskva, er det folkets stemme som har runget i gatene i Khabarovsk, syv tidssoner fra Moskva og like ved grensen til Kina. I perioden fra 9. juli til 28. juli 2020 har det vært gjennomført 15 gigantiske (etter russisk målestokk) demonstrasjoner i en by med 650 000 innbyggere, og under mange av disse demonstrasjonene har det vært opptil 50 000 mennesker på hovedgaten fra Lenin-plassen og gjennom Khabarovsk sentrum. Moskva har forsøkt å dempe demonstrasjonene ved å henvise til nye restriksjoner for bekjempelse av covid-19, og ved å utnevne en ny guvernør fra samme parti, LDPR. Innbyggerne i Khabarovsk er imidlertid ikke opptatt av partitilhørighet eller det politiske renkespillet i Moskva. Demonstrasjonene handler om retten til å velge «sin» mann til å styre regionen. Kremls forsøk på å styre ved å innføre restriksjoner har frem til august 2020 spilt fallitt: Protestbudskapet har dreid fra krav om at Furgal skal stilles til doms i Khabarovsk i en offentlig rettssak, til mistillit mot Putin selv. Under demonstrasjonene 25. juli kunne man se bannere med påskrifter som «det er vår by», «vekk med Moskva», og «Putin må gå av».³

Det er ikke gitt at disse hendelsene vil få større politiske implikasjoner. At Kreml lenge har forsøkt å kontrollere og begrense ytringsfriheten, kommer ikke som lyn fra klar himmel. Og at en folkevalgt imperienasjonalist med en viss grad av medieprofilering kan oppnå lokal popularitet, er heller ingen nyhet.

Demonstrasjonene synes heller ikke å innebære noen form for utfordring for et regime som etter gjennomføringen av folkeavstemningen om endringer av grunnloven har tatt ytterligere ett steg – og denne gang irreversibelt – mot et fullt ut autoritært regime, organisert rundt Vladimir Putin. Selv om Putin ikke skulle benytte seg av muligheten til å stille til valg som Russlands president i 2024, noe han kan gjøre etter «nullstillingen» av hans tidligere presidentperioder, er perioden fra 2000 til 2020 i så stor grad preget av hans person, og regimet så avhengig av hans image, at det er vanskelig å tenke seg at overgangen til en ny president vil la seg gjennomføre uten stor turbulens. En eventuell arvtaker vil uansett også møte argumenter om at resultatet av folkeavstemningen var

3 Meduza.io, «V Khabarovske prosija 15-ja po sjtsjetu aktsija v podderzhku Sergeja Furgala», *Meduza.io* 25. juli 2020, tilgjengelig på: <https://meduza.io/feature/2020/07/25/v-habarovske-proshla-15-ya-po-schetu-aktsiya-v-podderzhku-sergeya-furgala>

forfalsket, gjennomført i en periode med store restriksjoner, og – egentlig – i strid med loven om folkeavstemninger. Dette i seg selv borger for at Putin vil bli sittende som en slags «garantist» for endringen.

Demonstrasjonene illustrerer imidlertid et annet poeng, og dette går til kernen av denne boken: Russerne mobiliserer og demonstrerer. For å knytte an til Taylor over: Heller enn å internalisere frykt uttrykker russerne nå krav og rettigheter. Da må forskeren stille en rekke spørsmål. Hva demonstrerer de for, og hva demonstrerer de imot? Hvor mye kontroll har egentlig Russlands regime over befolkningen? Vil regimet, gjennom utstrakt bruk av tvangsmakt, egentlig legge et grunnlag for stadig større og mer omfattende demonstrasjoner?

Bokens tema

Denne boken søker å gi svar på noen av disse spørsmålene, og dermed også å bringe ny kunnskap til det torget som Russlands-forskningen har blitt. La det være sagt med en gang: Dette er ikke en bok om «Putins Russland», men på sett og vis en bok om et nytt og mer protestvillig Russland.⁴ Putin tok over presidentembetet i 2000 på slagordet stabilitet, men denne «stabiliteten» – eller forestillingen om den – er i ferd med å slå sprekker.

Dette skyldes ikke primært sanksjonene som EU og USA innførte etter at Russland i 2014 innledet en konflikt med sitt store naboland, Ukraina. En viktigere årsak er de store protestaksjonene vinteren 2011/12, og det faktum at politiske aktivister fra et yngre Russland har konfrontert regimet med omfattende avsløringer av korrupsjon og vanstyre. Internett har vært deres hovedkanal, og i løpet av perioden fra 2013 og frem til 2018 bygget de opp et nettverk av valgkampstaber over hele landet for å fremme sitt politiske alternativ til det bestående. Denne boken handler i første rekke om de grupperingene som har

4 Rekken av bøker om Putins Russland er lang. Noen kan nevnes her: Steven Lee Myers, *The New Czar: The Rise and Reign of Vladimir Putin* (New York: Vintage Books, 2015), Lilia Shevtsova, *Putin's Russia* (Washington DC: Carnegie Endowment, 2005), Richard Sakwa, *Putin: Russia's Choice* (Abingdon: Routledge, 2004), og Peter Truscott, *Putin's Progress* (London: Simon & Schuster, 2004). Midt på 2000-tallet kom mer kritiske bøker, slik som Anna Politkovskaja, *Putin's Russia* (London: The Harvill Press, 2004), og redigerte bøker med det politiske systemet i fokus, slik som Stephen Wegren & Dale Herspring, *After Putin's Russia: Past Imperfect, Present Uncertain* (Plymouth: Rowan and Littlefield, 2010), og Stephen Wegren (red.), *Return to Putin's Russia: Past Imperfect, Present Uncertain* (Plymouth: Rowan and Littlefield, 2013). Av bøkene etter 2014 er kanskje Angela Stent, *Putin's World. Russia Against the West and With the Rest* (New York: Twelve, 2019) den mest toneangivende. Av norske bøker er Bernhard L. Mohr, *Hvorfor stemmer russerne på Putin?* (Oslo: Cappelen Damm, 2017) særlig nevneverdig.

gått lengst i å mobilisere politisk etter disse protestaksjonene – dens ledere og aktivister.

Hva så med deres idegrunnlag og politiske standpunkter? Den grupperingen jeg følger i boken, kan – med visse reservasjoner – omtales som liberal, og populistisk. Som Cas Mudde og Cristóbal Rovira Kaltwasser hevder, er populismens tre grunnelementer *eliten* (som de gjerne angriper), *folket* (som de gjerne opphøyer til et ubestridelig ideal), og *allmennviljen* (som de vurderer som grunnlaget for visjonen om demokrati).⁵ Mudde og Kaltwasser begrenser imidlertid dette fenomenet til liberale demokratier, og dette innebærer at de neppe anser det som sannsynlig at et slikt fenomen vil kunne oppstå i Russland. Selv om jeg er betinget enig i dette, ser jeg gode grunner til å analysere slike fenomener også i et autoritært system som Russlands. Det er et kjernepunkt i denne boken at det har vært *forsøkt*. Andrej Pertsev kaller eksempelvis Navalnyjs kampanje for «russisk tekno-populisme»,⁶ og Jussi Lassila omtaler Navalnyjs kampanje som et forsøk på å reorganisere og utfordre den orden som er knyttet til Vladimir Putins regime.⁷ Særtrekket ved den liberale populismen som står sentralt i denne boken, er at den søker å a) popularisere liberale verdier og borgerrettigheter i et autoritært regime, b) knytte disse verdiene til en idé om en «normal» nasjonalisme, c) bruke sosiale medier og internett for å fremme ideer – og dermed skape oppslutning om både ideene, de politiske kravene og lederne.

Nå kan man naturligvis hevde at fenomenet «opprørsk liberalisme» er en selvmotsigelse. Det spørsmålet som implisitt stilles i denne boken, er imidlertid: Kunne man ha tenkt seg noe annerledes enn dette i Russland, Europas ideologiske og politiske bakvendtland? Jeg tror ikke det, og boken viser uansett at det å bygge et liberal-populistisk alternativ til Putins regime langt ifra er noen lett oppgave. For ikke å si en *umulig* oppgave. Én årsak er at det er sterke skillelinjer mellom generasjonene, en annen er at det vel aldri har vært noen bred støtte for en vestlig-inspirert liberalisme i Russland. Sist, men ikke minst – i forsøket på å bygge en bred, nasjonal koalisjon for liberale verdier – har mange av aktørene møtt det som kan kalles den russiske liberalismens nemesis: manglende

5 Cas Mudde og Cristóbal Rovira Kaltwasser, *Populisme* (Dreyers forlag: Oslo, 2019, s. 31).

6 Andrey Pertsev, «Aleksij Navalny's Techno-Populism», *Carnegie Moscow Center* 28. juli 2017, tilgjengelig på: <https://carnegie.ru/commentary/72913>

7 Jussi Lassila, «Aleksij Naval'nyi and Populist Re-ordering of Putin's Stability», *Europe-Asia Studies*, vol. 68, nr. 1, s. 118–137.

evne til samarbeid, personkonflikter og personlige ambisjoner, samt manglende oppslutning.

Siden 2012 har regimet dessuten mobilisert massivt mot alle forsøk på å implantere en vestlig-inspirert liberal idé i Russland, og har i stedet lansert en neo-konservativ versjon av patriotisme som griper helt tilbake til begynnelsen på Romanov-imperiets regenttid på 1600-tallet. Det faktum at Russland den dag i dag er et multietnisk konglomerat av forskjellige folkeslag, er en vesentlig del av denne doktrinen. Bindeleddet er landets «historiske skjebne» og statens rolle som garantist for Russlands enhet. I den grad Putin omtaler det «russiske folk» i den etniske betydningen av ordet, snakker han om russerne som «det statsbærende folket», det vil si den etnos som sikrer Russlands fortsatte eksistens som stat.

En liberal og «normal» nasjonalisme, som støtter opp om borgerrettigheter og reell valgfrihet (politisk som personlig), har med andre ord ikke gode kår i landet, og har vel egentlig aldri hatt det, selv etter Sovjetunionens oppløsning i 1991. Men det betyr ikke at slike ideer ikke er utbredt – snarere tvert imot. Denne boken vil vise at slike ideer *kan* lanseres i samspill med politiske og økonomiske krav. Den ideen som ligger til grunn for bokens valg av tema, er med andre ord ikke «vestlig» liberalisme, men russiske aktivisters forsvar for sivile borgerrettigheter, og fremveksten av en ny, nasjonalt orientert og medieorientert populisme. Russlands rebeller omfatter både liberalere og nasjonalister, i tillegg til sosialister og anarkister, men det fokuseres på dem som har arbeidet målrettet for å lansere et liberalt politisk alternativ til Putin.⁸ Disse rebellene har primært brukt fredelige midler og medieoppmerksomhet for å oppnå sine mål, og de har vært særdeles oppfinnsomme i sin bruk av nye kommunikasjonskanaler for å organisere møtevirksomhet, valgkamp og demonstrasjoner. De har også benyttet gatene for å fremme sin protest, og sivil ulydighet er blant deres viktigste virkemidler.

I boken omtales ikke dette som en *ideologi*, men som en *strategi*. Russlands rebeller må både *lansere* protesten og samtidig sikre bredest mulig støtte og synlighet for sine protestbudskap. Dette gjøres bevisst for å stille regimet overfor

8 Protestbevegelsen ledere har forsøkt å appellere til samtlige idestørninger. Se Pål Kolstø, «Russia's Nationalists' Flirt with Democracy», *Journal of Democracy*, vol. 14, no. 3, 2014, s. 120–134, Marlene Laruelle, «Alexei Navalny and Challenges in reconciling 'nationalism' and 'liberalism'», *Post-Soviet Affairs*, vol. 30, nr. 4, 2014, s. 276–297, og Natalia Moen, «Normal Nationalism: Aleksei Navalny, LiveJournal and 'the Other'», *East-European Politics*, vol. 30, nr. 4, 2014, s. 548–567.